

kitap tanıtımı

KUR'AN VE TARİHSELÇİLİK

Şevket Kotan, Beyan Yayınları, İstanbul 2001, 416 sayfa. (ISBN 975-473-286-8)

İhsan KAHVECİ*

Günümüzde Kur'an'ı anlama ve anlamlandırma çabaları içinde öne çıkan ve çeşitli platformlarda gündemi işgal eden konuların başında Kur'an'ın tarihselliği üzerine yapılan tartışmalar gelmektedir. Bu tartışmalara bağlı olarak ülkemizde akademik çalışmalar da ürünlerini vermeye ve çoğalmaya başlamıştır. Dr. Şevket Kotan da yukarıda belirtilen doktora çalışması ile tarihselci yaklaşımın dayandığı fikrî ve felsefî temeller ile bu yaklaşımın hem Batı'da hem de geleneğimizdeki antitezlerini ortaya koyarak bu tür tartışmalara dahil olmuş bulunmaktadır.

Yazar "Kur'an ve Tarihselcilik" başlığını verdiği çalışmasını "Giriş"ten (s.11-21) sonra "Tarih ve Tarihselciliğin Kısa Bir Tarihi" (s.23-162), "Kur'an'a Tarihselci Yaklaşımlar" (s.163-266), "Kur'an ve Tarihsellik" (s.267-390) şeklinde üç bölüm halinde ortaya koymaktadır. "Giriş"te Kur'an'ın müslümanlar ve diğer insanlar için ne anlam ifade ettiğine (s.11-12) değinen yazar, Kur'an'ın insana ait anlamının meşruiyeti ve bunun ölçütlerinin bu çalışmanın temel nedenlerinden biri olduğunu ifade eder (s.12). Girişte ayrıca, müslümanların yorum üzerinde ciddiyetle durduklarını, onların Allah'ın ne dediğine öncelik verseler de O'nun ne demek istediğini de ihmal etmediklerini belirtir (s.14). Bu arada yazar, Modernizm öncesi klasik İslâmî görüşün Kur'an'a ve içeriğine atfettiği anlam ile Modernizmin İslâm alemine girmesiyle tarihselci İslâmî söylemin ona atfettiği anlam arasında mukayeseler yapmaktadır (s.13-17).

* SAÜ İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, Dr.

“Bir Tefsir Problemi Olarak Tarih ve Tarihselciliğin Kısa Bir Tarihi”ni ele aldığı birinci bölümde yazar, Eski Yunan’a, arkasından Rönesans ve Aydınlanma düşüncesine, oradan da bugünkü düşünce biçimlerine gelir ve bir tefsir sorununu ilgilendirdiği kadarıyla tarihselciliğin felsefî zeminini ortaya koymaya çalışır (s.23-24). Bu bölümde “Tarih ve Tarihselciliğin Felsefî Bağlamı” başlığı altında tarihin mahiyeti hakkında felsefe geleneği içindeki farklılığa (s.27-28); tarihe atfedilen yön ve bütünlük çerçevesinde aydınlanmacı tarih anlayışının objektiflik ve ilerlemeci çizgisi ile buna karşı Annales Tarih Okulu’nun itirazına (s.29-32); tarihin öznesi konusunda Hıristiyanlıktan Aydınlanmacılara, Hegel’den Marx’a ve oradan modernistlerin ve bu arada tarihselciliği savunan müslümanların tutumlarına yer verir (s.35-37).

“Yunan Antik Çağında Tarih ve Tarihyazımı”na temas ettikten sonra (s.41-59) “Hıristiyanlık Tarihinde Düşünce ve Tarih”i genişçe ele alır (s.60-75). Buradan “Rönesans ve Sonrası Gelişmeler”e geçen yazar (s.76), ardından “Aydınlanma Döneminde Tarih ve Tarihselcilik Düşüncesi” (s.80-81), “Aydınlanmanın Kültürel ve Sosyal Bağlamı” (s.81-82) ve “Tarihselci Düşüncenin Öncü İsimleri”ne yer verir.

Tarihselciliğin kurucu figürleri olan “19. ve 20. Yüzyıl Tarih Filozofları” arasında J.G. Herder, George F. Hegel, Friedrich Schlegelmacher ve Wilhelm Dilthey’in fikirlerine değinen yazar (s.95-120), özel bir başlık altında da “Tarihselcilik ve Hermenötik” kavramlarının tarihi gelişimini ortaya koyar (s.127-134).

Bu bölümde yazar, ayrıca, yukarıda belirtilen tarih filozoflarının yanında tarihselcilikle ilgili olarak iki önemli isim olan Martin Heidegger ve öğrencisi H.G. Gadamer’in hermenötüğüne yer verir. (s.136-144).

Bu bölümde verdiği bilgilerle yazarın, günümüzde cereyan eden Kur’an’ın tarihselliği tartışmalarında konu için vazgeçilmez değerdeki tarihi arkaplana dair yeterli teorik altyapı sunduğu söylenebilir.

İkinci bölümde “Kur’an’a Tarihselci Yaklaşımlar”ı konu edinen yazar, Türkiye’de Kur’an’ın tarihselliği sorunuyla ilgili literatür ayrı bir çalışmayı gerektirecek boyutta olduğundan bu bölümde daha çok Fazlur Rahman’ın

çalışmaları, nispeten daha az da Hasan Hanefi, Roger Garaudy ve Muhammed Arkoun'un tarihselcilik anlayışı üzerinde duracağını belirtir (s.171).

Öncelikle Fazlur Rahman'a değinen yazar, onun tarih, tarihselcilik ve hermenötüğe dair görüşlerini tarihselci felsefe ve Kur'an açısından ele alır (s.171-172). Fazlur Rahman'ı kısaca İslâm geleneğinin eleştirmeni olarak tanıtan yazar, özgün tarafı olarak Kur'an ve Sünnet'in yeniden yorumlanıp aktüelleşmesine dair bir teori geliştirmesini zikreder (s.172). Fazlur Rahman'ın tarih anlayışı ve yorum teorisini ortaya koyan yazar, onun bu konudaki görüşlerinin nesnelci bir pozisyona sonuna kadar bağlı olduğunu ifade eder (s.176). Tarihselcilikle ilgili görüşlerini ele alırken Fazlur Rahman'ın Gadamer ve Betti okumasının kendine özgülüğüne ve bunun yanlış anlamalarla malul olduğunu izah eden yazar (s.179-180) bu arada Kur'an'ın tarihselliği ile ilgili kendi görüşünü de ortaya koyar: "Bizim bu konudaki tezimiz ise, ...en azından bu alanın bilinemez olduğudur" (s.183).

Fazlur Rahman'ın yorum (tefsir) teorisinden sonra yazar, onun "içtihad" teorisi ve bunun temel dayanağı olan "Yaşayan Sünnet" görüşünü izah eder (s.183-188). Ardından Fazlur Rahman'ın temsilcisi olduğu ve ortaya koymaya çalıştığı "İslâm Rönesansı Projesi: Neo-Modernizm"i ele alır (s.196-199) ve "Tarihselci İslâmî Modernizmin Sorunları"na temas eder (s.199).

"Fazlur Rahman'ın Tarih ve Hermenötik Görüşü"nde yazar, onun felsefesinde iki temel kavram olan Modernizm ve Tarihselliğin, özel tanımlarına kavuşturulmaları vehmine rağmen, yeniçağın Vahyin yerine akli esas almasıyla rasyonalist, özne-nesne ilişkisi açısından kartezyanist ve empirizmi esas almasıyla da pozitivist felsefenin kodlarından yalıtılamayacak kadar, o felsefenin ürünleri olarak tezahür ettiğini belirtir. Yazar, Fazlur Rahman'ın içine düştüğü bu durumun, ancak onun modernizmin felsefi temelleriyle Batı'da yol açtığı zihin ve tavır değişikliğini yeterince sorgulamamasıyla izah edilebileceğini söyler (s.200-201). Ona göre, Fazlur Rahman'ın Batı düşünce tarihinin üzerinde yeterince durmadığı ve onu soruşturmadığı, onun tarihselciliğinde de belirgindir (s.202).

Fazlur Rahman'ın hermenötik projesi olan ikili hareket, yazara göre Tarihsel objektivizmin bir tekrarını içerir. Tarihsel objektivizm, bir metnin

ortaya çıktığı tarihsel ortama gidilebileceğini, hatta o metnin yazarının anladığından daha iyi anlaşılabilirliğini savunur (s.204). Bu proje ile Fazlur Rahman, Kur'an'ın ve geleneğin nesnel olarak anlaşılabilirliğini sonuna kadar savunur. Böyle bir iddia, Kur'an'ın Allah'ın niyetinin bilinmesi açısından anlaşılma zorluğunun bulunmadığını, hermenötik yönetime riayet edildiği takdirde herkese her durumda aynı şeyleri söyleyebileceğini demeye getirir (s.205). Fazlur Rahman'ın bu tutumunun nedeni, onun doğabilimsel metodun insani bilimlerde de geçerli olacağı ve bununla insani bilimler alanında da doğabilimlerdekine eş bir nesnelliğe ulaşılabileceğini öngören Yeniçağın bilim idealine zihnen bağlı olmasıdır (s.206).

Fazlur Rahman'ın "İslâmî Görüşü"nü tespiti çalışırken yazar, onun modern dünyada modern bir müslüman birey, modern bir İslâm toplumunu hedeflediğini ve bunun gereği olan bir projeyi bir çerçeveye kavuşturduğunu ifade eder (s.212). Modernizmin temel karakteri olan "rasyonalizm"ın onun karakteri olduğu ancak onun düşünce temellerinin daha çok spekülâtif rasyonalizme dayandığını belirtir (s.212). Yazara göre modern zihnin pozitivist-bilimsel karakteri Fazlur Rahman'da belirgin olduğu için Kur'an'ın anlaşılmasının bilimsel bir metodoloji ile mutlak bir düzeye ulaştırılabileceğini vehmeder (s.218). Buna mukabil yazar, yöntemin bir kurgu ve her zaman yapılan işlerin yapılma biçimlerinin yorumlanarak sistemleştirilmesinden ibaret olduğunu, her zaman da kalbin ve zihnin sınırsız olanaklarını hapseden, paketleyip tüketen bir işleve sahip olduğunu söyler (s.220).

Yazar zaman zaman dağınık konuları bir arada işlemeye çalışır, konular arasında geçişler yapar. Örneğin Fazlur Rahman'ın İslâmî görüşünü anlatırken onun Kur'an düşüncesini özetler ve içtihad teorisini anlatır. Ardından Kur'an'ın tarihselliği konusundaki görüşlerinin tarihselci ekolün görüşleriyle uygunluk arzetmediğini izaha çalışır (s.224-227). Son olarak yazar, Fazlur Rahman'la ilgili, verili tarihsel şartlarda, modernitenin temel savlarını içselleştirmiş bir müslüman akademisyenin hayata dair konuşmasının tipolojik bir örneği şeklindeki hükme varır ve bu yüzden de onun projesinin kurgusal/teorik bir özellik arzettiğini ve hayatın somut gerçekleriyle ilişkilendirilmesinin oldukça zor olduğunu belirtir (s.234).

Fazlur Rahman'ın ardından Garaudy, Hanefî ve Arkoun'un tarihselcilik anlayışlarını hem kendi içinde ve hem de Fazlur Rahman'la mukayeseli bir biçimde değerlendirir. Bu meyanda tarihselci İslâm'ın temel sorunu olan nesnelciliğin Garaudy'de belirgin olduğunu (s.244-245); Hanefî'nin antropolojik yaklaşımının onun tarihselciliğinin açık bir ifadesi olduğunu ancak hermenötikle ilgili görüşlerinin içinden çıkılmaz bir tablo arzettiğini (s.251-254); Arkoun'un sosyolojik ve antropolojik yaklaşımlarından Kur'an'ın daha iyi anlaşılması değil, onun günümüz insanına hiçbir şey söyleyemeyeceği sonucu çıktığını (s.262) ifade eder.

Bu bölümde yazarın daha çok Fazlur Rahman ve onun Kur'an'ın tarihselliği düşüncesi üzerinde durduğu görülmektedir. Bununla birlikte Garaudy, Hanefî ve Arkoun'un görüşlerine dair değerlendirmeler de yapmıştır. Ancak Arkoun'un Kur'an'ın tarihselliği konusunda diğer üçünden büsbütün ayrı bir görüşe sahip olmasına rağmen onlarla bir arada ele alınması yanıltıcı bir görünüm oluşturmaktadır.

“Kur'an ve Tarihsellik” konusunu işlediği üçüncü bölümde ise ilk olarak “Kur'an'ın Tarihselliği Problemi”ni ele alan yazar, Kur'an'ın tarihselliği teziyle neyin kastedildiği, bu tartışmaların dayandığı yerli ve yabancı temeller ve özellikle yerli referanslar arasında öne çıkan “Şatıbî” ismi üzerinde durur. Ayrıca geçmişte yaşamış tarihselci ya da en azından günümüzdeki tarihselci argümantasyonu haklılaştıran bir Şatıbî restorasyonunu mümkün kılacak bir Şatıbî'nin bulunmadığını belirtir (s.267-269). Felsefî anlamıyla tarih, tarihsellik, tarihselcilik, tarih-üstülük ve evrenselcilik gibi müslümanlarca Kur'an'ın tarihselliği tartışmalarında istihdam edilen ve Batı kültür evrenine ait kavramların tanımları yapılmadığından bu kavramların belirsizliğe yol açtığından söz eder (s.278). Bu tartışmalarda açıklığa kavuşturulması gerekli bir hususun da öznel anlam ve anlama ile nesnel anlam ve anlama meselesi olduğunu vurgular (s.279). Bunun yanında, Kur'an'ın tarihselliğini savunan tarihselci İslâmın anlama konusundaki görüşünün tarihselciliğin derin eğilimine hiç uymadığını izah eder (s.280 vd.) ve ardından Kur'an'ın tarihsel olmadığını söylerken bununla neyi kastettiğini ortaya koyar (s.293).

“Kur’an ve Tarihsellik İrtibatı”nda Kur’an’ın İslâm modernizminin kastettiği anlamıyla tarihsel olduğuna kanıt olarak gösterilen bazı ayetlere kendi kanaatince yanlış anlamlar yüklendiğini (s.294-301) ifade eden yazar, İslâmî tarihselciliğin yaptığı şey, metni tarihselleştirmek ve onu tarihsel dönemine iade etmek, Kur’an’ın tarihselliğini mutlaklaştıran kendi yorumunu ise evrenselleştirmek olmuştur, der (s.310).

Tarihselci İslâmî modernizmin, Kur’an hükümlerinin tarihselliği tezi ile ulaşmak istediği sonuç olan “Ahkâmın Değişmesi”ni ele alan yazar, olayın tabiatı gereği ironik olan “tarihsel” nedenleri bulunduğu işaret eder ve Ahkâmın değişmesinin geleneksel olarak ne anlam ifade ettiğini Şâtubî örneğiyle açıklar (s.313-317). Bu bağlamda Hudûdullah kavramını inceler ve onun değiştirilebilme imkanını araştırır (s.317-343).

“İmkânlar ve Sorunlar Arasında İslâm Tarih Bilinci”nde ise yazar, İslam Tarih Bilincini nüzûl tarihi ve nüzûl sebepleri bağlamında; Kur’an’ı Tarihe Müdahil Kılmanın İmkânlarını ise İslâmî Akıl: İçtihad, Anlama, Yorumlama: Te’vil, Gaye (makasidu’s-şeria) ve Kollektif İslâmî Akıl: İcmâ çerçevesinde ele alıp incelemiştir (s.344-389).

Eser, çalışmanın özetlendiği bir sonuç, istifade edilen yerli ve yabancı kaynakların bulunduğu kaynakça ve eserden istifadeyi kolaylaştıran bir indeksle sona erdirilir.

Ayrıntılı ve eleştirel bir analizden ziyade ana hatlarıyla ele alıp tanıtımını yapmaya çalıştığımız bu eserde yazar, Kur’an’ın tarihsellik ile irtibatı gibi hala güncelliğini koruyan bir konuyu daha sağlıklı bir düzlemde değerlendirmeyi mümkün kılacak bir perspektif ve tarihi arkaplan ortaya koymuş, tarihselcilik gibi esasında Batı fikir ve kültür havzasında doğmuş ve gelişmiş bir fikri kendi şartlarında iyice kavramadan onu istihdam etmenin İslâm modernizmini sürüklediği çıkmazları göstermeye çalışmıştır. Konuların işlenişinde zaman zaman bir içiçelik ve tekrar sayılabilecek değerlendirmelerin ve eserin basımında bazı yazım hatalarının bulunduğu söylenebilir. Ancak bütün bunlara rağmen akademik ve güncel bir konuya sağladığı derinlik ve katkıdan dolayı yazarı takdir etmek gerekir.